

Чала Каріна Віталіївна

*здобувач вищої освіти Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету*

Славко Анна Сергіївна

*асистентка кафедри міжнародного, європейського права
та порівняльного правознавства
Сумського державного університету*

ОСНОВНІ СТАНДАРТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРАВДУ

Перехідне правосуддя і такий його аспект як «право знати правду» завжди були актуальними для України з огляду на її тривале існування спочатку у складі Російської імперії, а потім Радянського Союзу, для яких були характерними репресії інакомислячих. Події ж останніх років значно актуалізували потреби українців у належній реалізації механізмів перехідного правосуддя. Відтак вважаємо за необхідне долучитись до суспільної та наукової дискусії з цього приводу, що особливо пожвавилась у контексті можливого ухвалення закону «Про засади державної політики перехідного періоду» [1].

У Керівній записці Генерального секретаря «Підхід ООН до перехідного правосуддя» вказується, що перехідне правосуддя складається як із судових, так і з позасудових процесів і механізмів, включаючи ініціативи прокуратури, сприяння ініціативам щодо права на правду, відшкодування збитків, інституційну реформу та національні консультації [2]. Дійсно, право на правду займає чільне місце серед складових перехідного правосуддя як такого і також впливає із зобов'язань держави поважати права людини.

Зокрема, право на правду для родичів зниклих безвісти осіб, у тому числі жертв насильницького зникнення, чітко визначене у міжнародному гуманітарному праві у статті 32 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року [3]. Цьому праву кореспондується обов'язок уряду повідомити всю можливу інформацію щодо долі особи її рідним. Коло «рідних» чи «родини» цією нормою не окреслюється – кожна

держава користується свободою розсуду у цьому питанні. Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ) дійшов висновку, що право на правду є нормою звичаєвого міжнародного права, яка застосовується як у міжнародному, так і в неміжнародному збройному конфлікті, згідно з якою «кожна сторона конфлікту повинна вжити всіх можливих заходів, щоб з'ясувати долю осіб, які вважаються зниклими безвісти внаслідок збройного конфлікту, і надати членам своїх сімей будь-яку інформацію про їхню долю»[4].

У 70-тих роках ХХ століття право на правду набуло ще більшого значення, отримуючи реалізацію завдяки діяльності робочої групи з прав людини *ad hoc* в Чилі, Робочої групи з примусових зникнень та Міжамериканського суду з прав людини. Так, Комітет з прав людини ООН та наглядові органи, створені відповідно до Американської конвенції з прав людини, визнали, що страждання, які люди відчувають у результаті невизначеності щодо долі близьких родичів, які є безпосередніми жертвами насильницького зникнення, самі по собі є жорстоким, нелюдським або таким, що принижує гідність, поводженням. З цього випливає, що державні органи повинні розслідувати, що сталося з жертвами, та повідомити про їхню долю родичів. Європейський суд з прав людини також неодноразово визнавав, що ненадання урядом інформації про жертв насильницького зникнення само по собі може вважатися порушенням статті 3 Європейської конвенції з прав людини [5].

Прикладом європейського досвіду у цій сфері можуть слугувати також справи, які стосуються колишньої Югославії. Зокрема, досліджуючи різанину 1995 року в боснійському місті Сребрениця, Палата з прав людини Боснії та Герцеговини встановила, що нездатність влади Республіки Сербської «інформувати заявників про правду щодо долі та місцезнаходження їх зниклих безвісти близьких», у тому числі їх неспроможність провести «змістовне та ефективне розслідування різанини», порушили зобов'язання Сербії щодо прав людини. Наприклад, у справі СН/01/8365, *Ferida Selimović et al* Палата встановила: «12 голосами проти 2, що нездатність Республіки Сербської повідомити заявників про правду про долю та

місцезнаходження їхніх зниклих безвісти близьких, включаючи проведення змістовного та ефективного розслідування різанини в Сребрениці в липні 1995 року, є порушенням їх права бути вільними від нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження, що гарантується статтею 3 Європейської конвенції, тим самим Республіка Сербська порушує статтю I [Дейтонської] Угоди» [6].

Результатом певної кодифікації міжнародного досвіду у цій сфері став Доповнений набір принципів для захисту та промоції прав людини за допомогою дій з подолання безкарності, ухвалений у 2005 році. Ним визначено як право на правду, так і основні засади функціонування «комісій правди». Зокрема, принцип 2 визначає, що «кожен народ має невід'ємне право знати правду про минулі події, що стосуються вчинення жакли-вих злочинів, а також про обставини та причини, які через масові чи систематичні порушення привели до вчинення цих злочинів. Повне та ефективне здійснення права на правду забезпечує життєво важливий захист від повторення пору-шень [прав людини]» [7].

Принцип 6 передбачає, що по можливості, рішення про створення комісії правди, визначення її компетенції та визна-чення її складу мають ґрунтуватися на широких громадських консультаціях, під час яких особливо враховуються точки зору жертв та постраждалих. Комісії мають створюватись за допомо-гою процедур, які забезпечують їх незалежність, неупередже-ність та компетентність, а саме: 1) формуватись відповідно до критеріїв, які дають зрозуміти громадськості компетентність та неупередженість їхніх членів, включаючи їх досвід у сфері прав людини та, якщо доречно, гуманітарного права; 2) їхні члени мають користуватись будь-якими привілеями та імуні-тетами, необхідними для їхнього захисту, у тому числі в період після виконання їхньої місії; 3) при визначенні членства необ-хідно докладати спільних зусиль для забезпечення належного представництва жінок, а також інших відповідних груп, члени яких були особливо вразливими до порушень прав людини (принцип 7); 4) повноваження комісії мають бути чітко визна-чені та відповідати принципу, згідно з яким комісії не мають

діяти як заміна цивільних, адміністративних чи кримінальних судів (принцип 8); 5) комісія повинна мати у своєму розпорядженні всі необхідні для її діяльності ресурси (принцип 11) [7].

Зазвичай мандат комісії правди ґрунтується на певному національному акті, покликаному встановити нові правила співжиття у суспільстві. Наприклад, у Сальвадорі на закінчення громадянської війни було підписано Чапультепекську мирну угоду, стаття 2 якої визначала мандат і сферу діяльності Комісії таким чином: «Комісія має завдання розслідувати серйозні акти насильства, які мали місце з 1980 року і вплив яких на суспільство настійно вимагає, щоб громадськість знала правду»[8]. Так само створена у 2016 році відповідно до Мирних угод у Колумбії Комісія правди, співіснування та неповторення має на меті: 1) Дослідити та пояснити збройний конфлікт, а також сприяти його розумінню, підкреслюючи його найменш відомі аспекти; 2) Сприяти визнанню індивідуальних і колективних жертв, а також добровільному визнанню відповідальності на підтримку неповторення; 3) Пропагувати толерантне, шанобливе та демократичне співіснування на територіях країни на основі гідності та прав жертв[9].

Стаття 3 Акту проголошення національної єдності та примирення 1995 року у Південноафриканській Республіці називає основним завданням Комісії з правди та примирення досягнення примирення та сприяння національній єдності за допомогою: 1) створення якомога повнішого уявлення про причини, характер і масштаби грубих порушень прав людини, які були вчинені протягом періоду з 1 березня 1960 року до кінцевої дати ...; 2) сприяння наданні амністії особам, які надали необхідну для розслідувань інформацію; 3) встановлення та повідомлення про долю чи місцеперебування жертв, а також відновлення людської та громадянської гідності таких жертв шляхом надання їм можливості розповісти власні історії про порушення, жертвами яких вони є; 4) складання звітів з означених вище питань, які б містили рекомендації щодо неповторення [10].

Підсумовуючи, зауважимо, що право на правду є спеціальним правом, яке виникає у людей у суспільствах, які пережили

випадки масштабних і систематичних порушень прав людини (наприклад, внаслідок міжнародного збройного конфлікту чи громадянської війни). Тим не менш, воно тісно пов'язане з основними правами людини, такими як право на приватність та свобода від катувань, нелюдського та такого, що принижує гідність, поводження чи покарання. Зараз міжнародне співтовариство вже сформулювало низку принципів, пов'язаних з реалізацією цього права, зокрема спрямованих на належне функціонування «комісій правди». Досвід кількох досліджених нами держав (Південноафриканська республіка, Колумбія та Сальвадор) показує, що саме цими принципами вони переважно послуговувались при створенні своїх «комісій правди». Загалом вбачається, що цей досвід також має бути врахований Україною при створенні власних механізмів реалізації права на правду.

Джерела:

1. Проект Закону про засади державної політики перехідного періоду № 5844 від 09.08.2021 / Верховна рада України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72625
2. Guidance Note of The Secretary-General United Nations Approach to Transitional Justice / United Nations. URL: https://www.un.org/ruleoflaw/files/TJ_Guidance_Note_March_2010FINAL.pdf
3. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), 8 June 1977 / International Committee of the Red Cross. URL: <https://cutt.ly/oYhrNxc>
4. E/CN.4/2006/91 Study on the right to the truth. Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, 8 February 2006 / United Nations. URL: <https://undocs.org/E/CN.4/2006/91>
5. E/CN.4/2004/88 Independent Study on Best Practices, Including Recommendations, to Assist States in Strengthening their Domestic Capacity to Combat all Aspects of Impunity, by Professor Diane Orentlicher, 27 February 2004 / United Nations. URL: <https://undocs.org/E/CN.4/2004/88>
6. CH/01/8365, Ferida Selimović et al, Decision on Admissibility and Merits (delivered on 7 March 2003) / Human Rights Chamber of Bosnia and Herzegovina. URL: <https://cutt.ly/dYhr5zj>
7. E/CN.4/2005/102/Add.1 Updated Set of principles for the protection and promotion of human rights through action to combat

impunity, 8 February 2005 / United Nations. URL: <https://undocs.org/E/CN.4/2005/102/Add.1>

8. S/25500 Report of the UN Truth Commission on El Salvador, 1 April 1993 / El Equipo Nizkor. URL: <http://www.derechos.org/nizkor/salvador/informes/truth.html>

9. Final Agreement to End the Armed Conflict and Build a Stable and Lasting Peace, 2016 / Presidencia de la Republica. URL: <https://cutt.ly/9Yhr9FS>

10. Promotion of National Unity and Reconciliation Act 34 of 1995 / Truth and Reconciliation Commission. URL: <https://justice.gov.za/legislation/acts/1995-034.pdf>

Шевчук Ярина Степанівна

*здобувач вищої освіти інституту права, психології
та інноваційної освіти*

Національного університету «Львівська політехніка»

ЩОДО МЕТОДІВ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ

Корупція – морально-етична проблема, з якою людство стикається уже не перше століття. Питання протидії цьому явищу є особливо актуально для держави, що декларує демократичні напрями розвитку.

Для вирішення проблеми корумпованості органів публічної влади існують три можливі підходи. Перший, основний – це посилення законів по боротьбі з корупцією та підвищення ризику покарання за неї. Як приклад тут можна навести феномен Сінгапуру, який за кілька десятків років з однієї з найбільш корумпованих країн Азії перетворився в одного з лідерів рейтингу CPI [3]. Колишній прем'єр-міністр Сінгапуру Лі Куан Ю говорив: «Хочете побороти корупцію? Посадіть трьох своїх друзів. Ви точно знаєте за що, і вони також знають за що». Основною ланкою боротьби з корупцією в Сінгапурі стало Бюро з розслідування випадків корупції, в яке могли звертатись усі громадяни та вимагати відшкодування збитків. Також було посилене законодавство за надання хабаря, або за відмову від участі в антикорупційних розслідуваннях. За це чиновники звільнялись цілими відділами [1].